

23. Teoretychni i metodychni zasady modeliuвання fakhovoi kompetentnosti kerivnykiv zakladiv osvity : monohrafiia / za red. H. V. Yelkovoї. Kyiv ; Chernivtsi : Knyhy XXI, 2010. 460 s. [ukr]
24. Tokman H. L. Istoriia ukrainskoi literatury kintsia XIX – pochatku XX stolittia: navch. posib. Kyiv, 1999. 55 s. [ukr]
25. Trotsko H. V. Istoriia pedahohiky. Kharkiv, 2008. 545 s. [ukr]
26. Tiutiunyk M. Teoretychni aspekty modeliuвання iak metodu naukovoho doslidzhennia. Visnyk ChNPU im. T. H. Shevchenka. Vyp. 96. Ser. Pedahohichni nauky. Chernihiv : Red-vyd. tsentr ChNPU, 2012. 270 s. [ukr]
27. Honcharenko S. U. Ukrainskyi pedahohichni slovnyk. Kyiv : Lybid, 1997. 373 s. [ukr]
28. Khmelnytska O. S. Pedahohika. Istoriia pedahohiky : navch.-metod. posib. Pereiaslav, 2021. 222 s. [ukr]
29. Sharov S. V. Dydaktychni umovy orhanizatsii dyferentsiiovanoi samostiinoi navchalnoi diialnosti studentiv pedahohichnoho universytetu : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.09. Kharkiv, 2010. 20 s. [ukr]
30. Shymko I. M. Samostiina robota iak zasib formuvannia osobystosti. *Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly* : zb. nauk. pr. Kryvyi Rih : KDPU, 2007. Vyp. 19. S. 239–244. [ukr].

УДК 378.011.3-051:36-051]:343.265.2-053.6 (045)

**МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ
СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНО-
ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЗВІЛЬНЕНИХ
ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ**

© Анголенко В.

Інформація про автора:

Валентина Анголенко: ORCID: 0000-0001-6673-4494;
v_angolenko@ukr.net; кандидат педагогічних наук, викладач кафедри
соціальної роботи.

DOI NUMBER: – 10.46489/MPMOTF-23-17-12

У статті розглянуто особливості реалізації структурно-логічної моделі підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням. На основі вивчення науково-педагогічних джерел сформульовано головне поняття дослідження, а саме – «підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням». У дослідженні його визначено як процес набуття майбутніми соціальними працівниками сукупності знань, умінь і навичок, що використовуються під час вирішення специфічних соціальних проблем (профілактика повторних правопорушень, антисоціальних явищ, профілактика алко- та наркозалежності, педагогічної занедбаності та безпритульності тощо) із ресоціалізації неповнолітнього правопорушника, результатом чого (процесу) є здатність майбутнього працівника соціальної сфери вирішувати відповідні професійні завдання (освітні, соціально-терапевтичні, правозахисні, психолого-реабілітаційні, консультаційні тощо). У результаті аналізу науково-педагогічної літератури засвідчено важливість підвищення рівня готовності працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Для вирішення цього питання було запропоновано структурно-логічну модель, що складається з чотирьох блоків (*цільовий* – визначення мети і завдань; *теоретико-методологічний* – визначення методологічних підходів і дидактичних принципів; *змістовно-технологічний* – визначення етапів, педагогічних умов, методів, форм і засобів та їх обґрунтування; *діагностувальний* – визначення критеріїв, показників, рівнів та їх результату).

Ключові слова: підготовка майбутніх працівників соціальної сфери, соціально-педагогічний супровід, неповнолітні, звільнені від відбування покарання з випробуванням, служба пробації.

Valentyna Anholenko «A model of training future employees of the social sphere to provide social and pedagogical support of juvenile minors exempt from serving the sentence with probation».

The article examines the peculiarities of the implementation of the structural-logical model of training future workers in the social sphere to provide social-pedagogical support for minors released from serving a probationary sentence. On the basis of the study of scientific and pedagogical sources, the main concept of the research was formulated, namely «the preparation of future workers of the social sphere for the implementation of socio-pedagogical support of minors released from serving a sentence with probation» is defined as the process of acquisition by future social workers of a set of knowledge, abilities and skills used in solving specific social problems (prevention of repeated offenses, antisocial phenomena, prevention of alcohol and drug addiction, pedagogical neglect and homelessness, etc.). with the resocialization of a juvenile delinquent, the result of which (process) is the ability of a future social worker to solve relevant professional problems tasks

(educational, social therapeutic, human rights protection, psychological rehabilitation, consulting, etc.). As a result of the analysis of scientific and pedagogical literature, the importance of increasing the level of readiness of social workers to provide socio-pedagogical support of minors has been proven. To solve this issue, a structural and logical model was proposed, which consists of four blocks (*target* – definition of goals and tasks; *theoretical and methodological* – definition of methodological approaches and didactic principles; *content-technological* – definition of stages, pedagogical conditions, methods, forms and means and their justification; *diagnostic* – definition of criteria, indicators, levels and their results).

Keywords: training of future workers in the social sphere, socio-pedagogical support, minors, released from serving a sentence with probation, probation service.

Актуальність дослідження. На сьогодні в умовах воєнного стану та загострення соціальних конфліктів в Україні соціальна робота передусім розуміється як практико орієнтована галузь знань, що спрямована на надання соціальної допомоги та підтримки дітям, які належать до групи «соціального ризику» – категорії населення, яка більше за інші схильна до прояву делінквентної та кримінальної поведінки, зокрема серед неповнолітніх. Потреба в наданні неповнолітнім правопорушникам якісних соціальних послуг, що сприяють їхньому поверненню до адекватного існування в суспільстві, зумовлює необхідність змін у підготовці майбутніх працівників соціальної сфери (соціальних працівників, соціальних педагогів). Ці зміни детерміновані насамперед утвердженням нових пріоритетів суспільного життя, пов'язаних із першочерговістю інтеграції маргіналізованих верств населення до соціального мікросередовища, актуалізацією суттєвого соціально-педагогічного впливу громади на особистість, запровадженням недискримінаційної політики та врахуванням гендерних особливостей особистості.

Нові вимоги до працівника соціальної сфери, пов'язані з необхідністю перезавантаження системи «неповнолітній правопорушник – фахівець – громада», набули чинність у результаті реформування пенітенціарної системи (унесення змін до Кримінального кодексу України [4], Кримінально-виконавчого кодексу України [5], ухвалення Закону України «Про

пробацію» [14] тощо). Зокрема, у статті 12 Закону України «Про пробацію» [14] пробація щодо неповнолітніх (осіб віком від 14 до 18 років) трактується в аспекті супроводу дитини з урахуванням її вікових і психологічних особливостей, надання їй необхідної соціальної та психологічної допомоги спеціалістом зі значним багажем необхідних професійних компетентностей і спеціальних технологій роботи, що не лише допомагають виявити внутрішні та зовнішні мотиви правопорушень, а й забезпечують корекцію поведінки неповнолітніх. Зазначені зміни є вагомим внеском у розвиток недискримінації соціальної роботи, ураховуючи гендерні особливості під час роботи з неповнолітніми, схильними до правопорушень. Так, було ухвалено певні закони, зокрема закони України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [10] та «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [11] тощо; постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України («Питання проведення гендерно-правової експертизи» [8], «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини» [13] тощо); укази Президента України («Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини» [12]); ратифіковані Україною міжнародні нормативно-правові акти («Європейська конвенція з прав людини» [3], «Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки» [19] тощо). Відповідно, набуває актуальності питання розробки й удосконалення моделі, що забезпечить компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх працівників соціальної сфери до роботи з неповнолітніми правопорушниками.

Аналіз основних досліджень і публікацій із порушеної проблеми дозволив охопити досить широке коло питань, висвітлених у наукових розвідках щодо процесу підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи з неповнолітніми правопорушниками в нових професійних умовах у контексті загальної методології соціальної роботи (І. Зверева, А. Капська, Л. Міщик тощо); з'ясувати ступінь дослідження специфіки роботи працівника соціальної сфери в різних інституціях соціалізації дитини в

теоретичному та практичному науковому дискурсі (Т. Алексеєнко, І. Богданова, С. Болтівець, С. Литвиненко, С. Курінна, І. Трубавіна тощо); здійснити огляд наявних праць, присвячених вивченню особливостей соціально-педагогічної діяльності з дітьми, які мають девіації (Т. Гніда, Н. Максимова, О. Рассказова тощо), а також проблем підготовки фахівців до роботи з соціально-правового захисту та відновлення статусу неповнолітніх (О. Бандурка, Т. Журавель, С. Замула, О. Караман, В. Лютий, Т. Лях, В. Оржеховська, В. Синьов, Я. Юрків тощо), психолого-педагогічного супроводу та соціальної роботи з соціально дезадаптованими дітьми та їхніми сім'ями, ресоціалізації та соціальної реабілітації дітей і відповідної підготовки фахівців (Н. Коношенко, С. Коношенко, І. Цибуліна, Ю. Чернецька, О. Шароватова тощо).

Мета статті полягає в обґрунтуванні реалізації моделі підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Виклад основного матеріалу. Із огляду на тему дослідження, слід конкретизувати поняття «підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням» і визначити характерні особливості досліджуваного явища. Спираючись на думку О. Рассказової, підкреслюємо, що на сьогодні організація соціальної роботи та підготовки соціальних працівників і педагогів повинна ґрунтуватись на новій теоретичній основі, що передбачає відмову від методологічної ортодоксальності, характерної донедавна. На місці імперативності, що потребує бездоганного й безапеляційного слідування моральним нормам та принципам, має транслюватися усвідомлена необхідність розуміння людини, її проблем, прийняття цих проблем та надання адекватної допомоги й підтримки в їх вирішенні [21, с. 49].

Під професійною підготовкою майбутніх працівників соціальної сфери розуміємо процес формування фахівця нового типу, здатного оперативної й адекватно реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві, компетентно вирішувати соціально-педагогічні проблеми в усіх типах освітніх установ і закладів соціального спрямування [20, с. 232]. Отже, професійна підготовка фахівців соціальної сфери передбачає реакцію на нові виклики, що зумовлює актуалізацію наукових розвідок учених у цьому напрямі.

Опрацювання результатів наукових розвідок учених щодо підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до різних видів професійної діяльності дозволяє констатувати, що в науковій літературі визначення поняття «професійна підготовка» є ґрунтовно дослідженим у працях педагогів-класиків (О. Безпалько, І. Зверевої, А. Капської, Л. Міщик, В. Поліщук). У Законі України «Про вищу освіту» професійна підготовка визначається як здобуття кваліфікації за відповідним напрямом підготовки або спеціальністю [9].

В. Сторож тлумачить професійну підготовку як цілеспрямований процес у закладах вищої освіти, що забезпечує формування значущих для майбутньої професійної діяльності знань, практичних умінь і навичок, а також професійно важливих рис особистості відповідно до обраної кваліфікації, достатніх для успішного виконання майбутнім спеціалістом професійних обов'язків [18, с. 117]. У науковому доробку колективом авторів зазначено, що: «до першочергових вимог до професійної підготовки соціальних працівників належать: обов'язкова особиста зацікавленість різних сфер життя з метою вдосконалення особистих професійних навичок надання соціальної допомоги; вміння опрацьовувати велику кількість інформації з різних галузей (педагогічної, соціальної, медичної, юридичної та економічної)» [16, с. 326]. Ю. Рябова зауважує, що «професіоналів для соціальної сфери потрібно готувати таким чином, щоб вони були здатні змінити, усунути і коректувати негативні соціальні прояви у суспільстві» [15, с. 11].

Ураховуючи загальноприйнятту думку щодо сутності професійної підготовки працівників соціальної сфери, будемо розуміти її як інтегративний процес набуття майбутнім фахівцем компетентностей (знань, умінь, навичок, здібностей, особистісно-професійних характеристик), необхідних для успішного вирішення різних завдань професійної діяльності, а також як організацію освітнього та виховного процесів, розвитку та саморозвитку, самовизначення особистості як фахівця. Такі положення необхідно враховувати під час опрацювання питань, безпосередньо пов'язаних із підготовкою майбутніх фахівців соціальної сфери до вирішення конкретних професійних завдань, зокрема проблеми щодо здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання.

У межах цього дослідження термін «майбутній працівник соціальної сфери» інтерпретуємо так: майбутній працівник соціальної сфери – це спеціаліст із соціального виховання, який допомагає різним соціальним категоріям клієнтів, зокрема неповнолітнім правопорушникам, вирішувати проблеми, що виникають у процесі соціалізації, використовуючи для цього необхідні ресурси для забезпечення взаємодії між клієнтом, соціальними установами та середовищем загалом, підвищуючи відповідальність соціальних інститутів і громади за супровід клієнта, впливаючи на соціальну політику в сфері захисту прав неповнолітніх. В аспекті розуміння основних професійних завдань, що покладаються на фахівців соціальної сфери в роботі з правопорушниками, які засудженні до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, значний інтерес становить наукова розвідка І. Стеценко, у якій розглянуто питання підготовки майбутніх працівників пенітенціарної служби до виконання покарань зазначеного типу. Дослідницею проаналізовано зарубіжний досвід підготовки майбутніх працівників служби пробації та зазначено, що система підготовки майбутніх фахівців у Великій Британії, Німеччині, США та Швеції має практичну спрямованість на основі компетентнісного підходу, а кількість теоретичних дисциплін зведено

до мінімуму, бо на практичних заняттях викладачі домагаються вироблення стійких практичних навичок у модельованих ситуаціях, формування соціальних, політичних і культурних компетентностей, навичок міжособистісного спілкування [17, с. 68].

Зокрема, цікавим для нашого дослідження є досвід підготовки соціальних працівників у Швеції, де майбутні фахівці оволодівають практичними навичками проведення співбесіди з клієнтами соціальної служби, здійснення соціальної роботи з певною категорією клієнтів (із алкоголіками, наркоманами, схильними до агресії, дітьми з неблагополучних сімей, безпритульними тощо), навичками поведінки в конфліктних або складних ситуаціях.

Найбільш розповсюдженими методиками, що вивчають майбутні фахівці, є:

- ART (зміщення об'єкта агресії особи);
- ASI (вивчення потреб особи);
- MAPS (вивчення рівня мотивації особи);
- PBL (вирішення проблем особи);
- MI (мотивація особи до спілкування) тощо. Викладачі не дають

здобувачам освіти готових знань, а навчають учитись самостійно. Основою цієї технології є методика, що має назву: «Вирішення проблем на практиці» [17, с. 67].

Уважаємо доцільним уточнити поняття «соціально-педагогічний супровід неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання з випробуванням». Систематизація поглядів дослідників (Т. Журавель, В. Лютого, Т. Лях, О. Караман, Я. Юрків тощо) дозволила на основі особистісного підходу зрозуміти сутність поняття соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання, як процесу, що передбачає спільну взаємодію та взаємодопомогу суб'єкта (працівника соціальної сфери) та об'єкта (неповнолітнього правопорушника) на основі прогнозування перспектив поведінки дитини та

оцінки її самопроявів, спрямованих на забезпечення необхідних допомоги, підтримки, стимулювання осмислення неповнолітнім правопорушником себе як особистості, забезпечення формування його соціально прийнятних поведінки та спілкування, допомоги в навчанні, отриманні професії, необхідних для повноцінної життєдіяльності та самовизначення, спонукання до самостійності, усвідомлення нових соціальних ролей, накопичення досвіду відповідної соціальної поведінки.

Соціально-педагогічний супровід неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання з випробуванням, трактуємо як особливу форму надання особі соціально-педагогічної та психологічної допомоги; комплексний соціально-педагогічний процес, зумовлений розумінням індивідуальних особливостей дитини, яка досягла віку кримінальної відповідальності (16 повних років і 14 років за окремі злочини) і спрямований на забезпечення зміни соціально негативних і суспільно значущих переконань, інтересів, цілей, що формувалися в неповнолітнього правопорушника раніше під впливом несприятливих чинників соціалізації, на соціально позитивні.

Уточнюємо сутність формування професійної компетентності майбутнього працівника соціальної сфери в межах реалізації соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників, характеризуючи її як систему організаційних та педагогічних заходів, що забезпечують формування професійних компетентностей, набутих у результаті вивчення навчальних дисциплін та проходження різних видів практик.

Професійну компетентність розуміємо як готовність особистості до діяльності в конкретній галузі, умову забезпечення творчого характеру цієї діяльності та розвиток особистості. На підставі здійсненого аналізу наукових праць (К. Волкової [1], М. Лехолетової, Т. Лях [6], Н. Печериці [7], Я. Юрків [20], О. Рассказової [21]) визначаємо професійну компетентність працівника соціальної сфери як інтегративну характеристику особистості, що передбачає систему, яка складається з таких компонентів: сукупності

ціннісних орієнтацій, рівня освіти, особистісного досвіду фахівця, здатності до самостійного, відповідального виконання своїх професійних обов'язків, до вільної орієнтації в професійній діяльності, до активної професійної діяльності в соціокультурному та інформаційно-освітньому середовищах. Водночас інтегративність розуміємо як створення нової системи функцій, що створюють новий зміст якостей взаємодії в процесі підготовки майбутніх працівників соціальної сфери.

Із урахуванням зазначеного вище, базове поняття дослідження «підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням» визначено як процес набуття майбутніми соціальними працівниками сукупності компетентностей, що необхідні для вирішення специфічних соціальних проблем у професійній діяльності (профілактика повторних правопорушень, антисоціальних явищ, профілактика алко- та наркозалежності, педагогічної занедбаності та безпритульності тощо) із ресоціалізації неповнолітнього правопорушника, результатом чого (процесу) є здатність майбутнього працівника соціальної сфери вирішувати відповідні професійні завдання (освітні, соціально-терапевтичні, правозахисні, психолого-реабілітаційні, консультаційні тощо).

Тому можемо зауважувати про необхідність систематизації спеціальних умов, що забезпечать досягнення результативності, формування якостей особистості майбутнього працівника соціальної сфери та дозволять йому нестандартно вирішувати професійні завдання, володіти методикою та інноваційними технологіями професійної діяльності.

На основі узагальнення зазначеної проблематики вважаємо доцільним розглянути впровадження в освітній процес авторської структурно-логічної моделі підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Запропоновану структурно-логічну модель подаємо схематичним зображенням професійної діяльності, зорієнтованої на

формування гендерної чуйності в професійній діяльності працівника соціальної сфери (рис. 1).

Зазначена вище модель підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням складається з чотирьох блоків, а саме:

- цільового (визначення мети й завдань);
- теоретико-методологічного (визначення методологічних підходів і дидактичних принципів);
- змістовно-технологічного (визначення етапів, педагогічних умов, методів, форм, засобів та їх обґрунтування);
- діагностувального (визначення критеріїв, показників, рівнів та їх результату).

Схарактеризуємо *цільовий* блок, що є функціональним ядром структури та визначає мету й завдання підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи з неповнолітніми правопорушниками, засудженими до альтернативних форм покарання.

Підвищення компетентнісного потенціалу здобувачів вищої освіти з урахуванням їх інтересів і запитів має забезпечити створення сприятливих умов для організації аудиторних та позааудиторних навчальних і соціально-виховних форм діяльності (в умовах онлайн та офлайн навчання), підтримку ініціативи здобувачів, що пов'язано з сучасними викликами в суспільстві щодо змін та акценту на формуванні недискримінаційних навичок роботи з неповнолітніми правопорушниками.

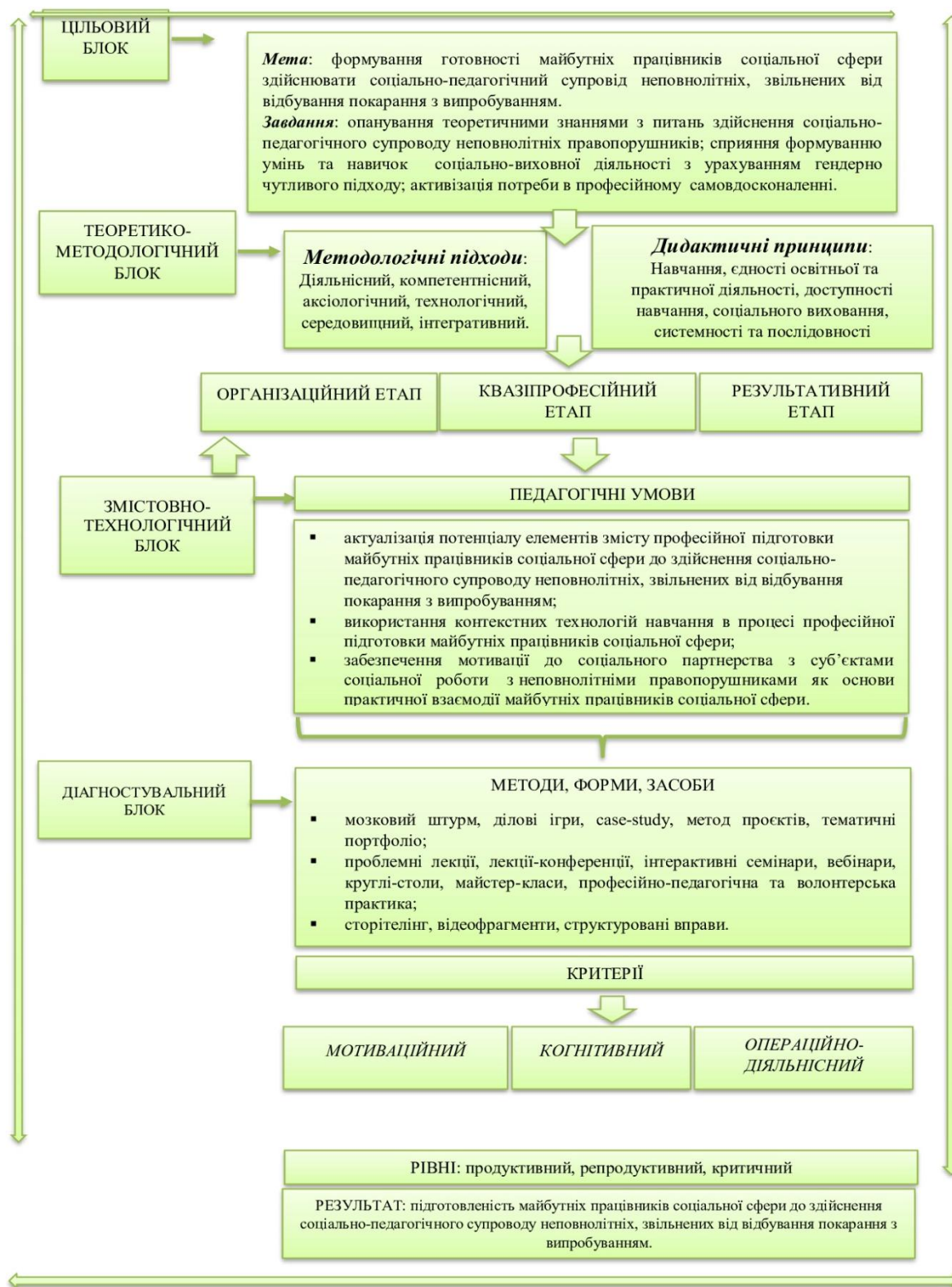

Рис. 1. Структурно-логічна модель підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням

Суспільна потреба в майбутніх працівниках соціальної сфери, здатних ефективно діяти в ситуаціях невизначеності, гендерно чуйно підходити до соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників, продукувати нові ідеї, орієнтувати клієнтів на досягнення суспільно корисної мети зумовлює необхідність отримання в процесі підготовки набору специфічних компетенцій, соціальних навичок, що притаманні висококваліфікованому фахівцю соціальної сфери.

Відповідно до мети дослідження, було визначено низку провідних завдань: опанування теоретичними знаннями з питань здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників; сприяння формуванню вмінь та навичок соціально-виховної діяльності з урахуванням гендерно чутливого підходу; активізація потреби в професійному самовдосконаленні.

Теоретико-методологічний блок моделі підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням передбачає застосування методологічних підходів професійної підготовки, а саме:

– *діяльнісного* – залучення майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення професійної діяльності під час практики, що дозволить поглибити та закріпити знання, набути навички та вміння, необхідні для здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників, обирати форми, методи, технології організації соціально-виховного процесу та інших видів соціально-педагогічної роботи; розвинути навички планування та організації своєї діяльності з урахуванням гендерно чутливого підходу, установити партнерські стосунки з представниками різних установ та організацій;

– *компетентнісного* – передбачає переорієнтацію з процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі (спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток провідних (базових) компетентностей майбутнього

працівника соціальної сфери, виражений у формуванні компетентності здійснювати соціально-педагогічний супровід на засадах генерно чутливого підходу, зокрема неповнолітніх правопорушників);

– *аксіологічного* – формування ціннісного ставлення до професії майбутнього працівника соціальної сфери як результату осмислення отриманих знань, умінь і навичок;

– *технологічного* – багатоваріативне моделювання, проєктування та конструювання освітніх завдань і ситуацій з використанням новітніх освітніх технологій;

– *середовищного* – формування соціальної компетентності в майбутніх працівників соціальної сфери, що дає змогу інтегрувати міждисциплінарні підходи щодо професійного становлення особистості фахівця не лише в освітньому середовищі, а й професійному з урахуванням цілісності та гармонійності;

– *інтегративного* – уможливлення реалізації принципу інтегральності знань та підходів як освітніх, так і професійних систем.

Також було враховано *принципи* підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, а саме: навчання, єдності освітньої та практичної діяльності, доступності навчання, соціального виховання, системності та послідовності. Схарактеризуємо їх більш детально:

– *принцип навчання* передбачає безперервний доступ до освіти (освіта протягом життя) для отримання професійних навичок, що знадобляться для здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників шляхом актуалізації формальної, неформальної, інформальної освіти з використанням інноваційних форм і методів, розрахованих на здобувачів освіти;

– *принцип єдності освітньої та практичної діяльності* в умовах професійної підготовки передбачає комплексний теоретико-практичний

характер засвоєння знань в аудиторній та позааудиторній навчальній та соціально-виховній діяльності майбутніх працівників соціальної сфери. Зауважимо, що в процесі практичної підготовки здобувач вищої освіти має можливість конструювати нові алгоритми особистісної діяльності, визначати та досягати цілі та завдання, виявляти соціо професійну активність;

– *принцип доступності навчання* визначається як організація освітнього процесу на засадах гендерної чуйності з урахуванням соціально-психологічних та емоційних особливостей здобувачів вищої освіти;

– *принцип соціального виховання* передбачає формування в здобувачів вищої освіти ціннісних установок, позитивних змін, навичок культури безпеки життєдіяльності для продукування їх у суспільстві;

– *принцип системності та послідовності* висвітлює сутність освітнього процесу як цілісної системи, що передбачає сукупність форм, методів, підходів, зорієнтованих на підготовку висококваліфікованого фахівця.

Уважаємо, що саме ці принципи є основоположними в підготовці майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання, але враховуючи постійні трансформаційні зміни в суспільстві та оновлення вимог до професійних якостей фахівця перелік доцільно залишити відкритим.

У контексті розгляду *змістовно-технологічного блоку* зазначимо, що він реалізувався поетапно (організаційний, квазіпрофесійний, результативний етапи). Було виокремлено *педагогічні умови* підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання, що сприяли формуванню й розвитку цілісної системи компетентностей, необхідних майбутньому працівникові соціальної сфери в службі пробації під час роботи з ресоціалізації неповнолітніх.

Перша педагогічна умова – актуалізація потенціалу елементів змісту професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до

здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Результатом реалізації зазначеної умови було наповнення змісту освітніх компонентів «Пенітенціарна педагогіка та психологія», «Превентивна та корекційна педагогіка», «Основи соціальної, соціально-педагогічної діагностики» щодо особливостей соціально-виховної роботи з ресоціалізації неповнолітніх правопорушників; вибір діагностичного інструментарію, методів та форм роботи; проведення превентивних та соціально-педагогічних корекційних заходів; активне використання гендерно чутливого та недискримінаційного підходів тощо.

Упровадження елективних курсів сприяло поступовому створенню певного фундаменту в контексті теоретичної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням; скороченню періоду адаптації на робочому місці; озброєнню необхідними знаннями нормативно-правової бази та технологіями соціальної роботи з клієнтами служби пробації, зокрема принципами соціально-виховної роботи з засудженими неповнолітніми правопорушниками в службі пробації та пенітенціарних установах.

Метою першого елективного курсу «Соціальна робота в умовах пенітенціарної системи» було оволодіння здобувачами освіти знаннями про реалізацію державної політики в сфері кримінальних покарань та пробації з урахуванням змін на шляху до євроінтеграції, системою соціальних, виховних і профілактичних заходів, що вживаються під час роботи з засудженими особами, зокрема з неповнолітніми правопорушниками, які засуджені до альтернативних форм покарання.

У результаті вивчення цього освітнього компонента здобувачі освіти оволоділи набором певних компетентностей, зокрема щодо основних понять та теоретичних підходів до розробки технологій та методів соціальної роботи в пенітенціарній системі; професійно-етичними основами соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи; особливостями соціальної роботи

в пенітенціарній системі України та зарубіжних країнах; основами нормативно-правового забезпечення діяльності соціального працівника в пенітенціарній сфері на постпенітенціарному етапі; особливостями соціальної роботи з різними соціальними категоріями засуджених (жінками, пенсіонерами, інвалідами тощо) та колишніми засудженими; особливостями соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками, звільненими від відбування покарання та неповнолітніми засудженими до альтернативних форм покарання; навичками вияву та аналізу проблем різних соціальних категорій засуджених; навичками вибору та застосовування на практиці найбільш ефективних форм та методів соціальної роботи з засудженими та колишніми засудженими, зокрема з неповнолітніми правопорушниками, засудженими до альтернативних форм покарання.

Зміст освітнього компонента мав два змістових модулі. У *першому змістовому модулі* «Теоретичні та нормативно-правові засади соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи» виокремлено такі теми: «Предмет і специфіка соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи» (сутність поняття «пенітенціарна система»; мета та завдання соціальної роботи в пенітенціарній системі; характеристика суб'єктів та об'єктів соціальної роботи в системі виконання покарань; становлення пенітенціарних систем світу: пенітенціарна політика та пенітенціарні моделі; основні принципи, зміст діяльності та види виправних закладів України), «Історія розвитку соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи України» (історія розвитку соціальної роботи вітчизняної пенітенціарної системи в Київській Русі та в дворянський період; історія вітчизняної пенітенціарної системи в радянський період та розвиток соціальної роботи у вигляді патронажу з неповнолітніми правопорушниками; особливості соціальної роботи у сучасній пенітенціарній системі України в умовах євроінтеграції), «Міжнародний досвід соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи» (міжнародні стандарти соціальної роботи з засудженими в пенітенціарній системі; особливості соціальної роботи в пенітенціарній системі США,

Швейцарії, Великобританії, Німеччини, Фінляндії тощо; відновне правосуддя, медіація та пробація як альтернативні форми покарання в зарубіжних країнах; соціальна допомога засудженим, основні напрямки, принципи, функції та тенденції в зарубіжних країнах), «Законодавчі та нормативно-правові аспекти виконання покарань в пенітенціарній системі» (генезис санкцій та покарань в умовах пенітенціарної системи; види покарань в сучасному кримінальному праві; поняття кримінального процесу, його суб'єктів; права громадян в умовах кримінального провадження та соціальна робота; соціальні аспекти кримінально-виправного (пенітенціарного) законодавства України).

Другий змістовний модуль «Змістово-технологічні основи соціальної роботи фахівців із клієнтами в умовах пенітенціарної системи» містить такі теми: «Злочинець як об'єкт соціальної роботи та особливості взаємодії з ним в умовах пенітенціарної системи» (особистісні характеристики злочинців: біологічні концепції злочинності (Ч. Ламброзо, У. Шелдон тощо); психологічні та психіатричні концепції злочинності (З. Фрейд, К. Юнг тощо); соціологізаторські концепції особистості злочинця (Е. Дюркгейм, Е. Сатерлендом, Р. Мертон); специфіка стосунків у підсистемі «засуджений – засуджений», «соціальний працівник – засуджений», «соціальний працівник – інші працівники пенітенціарної системи»; рівень соціалізації та соціальної адаптації засуджених у процесі соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи), «Характеристика соціального працівника як суб'єкта професійної діяльності у пенітенціарній системі» (мета, завдання та функції соціального працівника в умовах пенітенціарного процесу; сутність та складові професійної компетентності соціального працівника в умовах пенітенціарної системи; основні завдання роботи соціальних працівників із засудженими; професійні ризики соціальної роботи з засудженими; особливості застосування методів та технологій соціальної роботи в системі пенітенціарних закладів; соціальна робота на основі взаємодії пенітенціарної установи з державними та недержавними органами, установами й

організаціями), «Теоретичні моделі, зміст та технологічний аспект соціальної роботи в пенітенціарній системі» (деонтологічні основи діяльності соціальної роботи в пенітенціарних закладах; теоретичні моделі соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи: соціологічно зорінтовані, психологічно зорінтовані; комплексно зорінтовані; зміст, форми та методи соціальної роботи з різними категоріями засуджених: засуджені жінки та жінки, які мають дітей до 3-х років, інваліди та люди похилого віку, повторно засуджені чоловіки та засуджені до довічного ув'язнення, засуджені, які хворіють невиліковними або важко виліковними хворобами, страждають від алкогольної та (або) наркотичної залежності; різновиди виправних програм в пенітенціарній системі; технології соціальної адаптації, профілактики, консультування, корекції, посередництва, реабілітації, терапії засуджених або працівників пенітенціарного закладу та особливості їх застосування в умовах пенітенціарної системи) та «Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми засудженими» (неповнолітні правопорушники як клієнти соціальної роботи; нормативно-правова база роботи з неповнолітніми засудженими до різних видів покарання; соціальна, освітня, психологічна та виховна робота з неповнолітніми засудженими в умовах пенітенціарної системи; поняття про альтернативні види покарання; система установ, залучених до процесу ресоціалізації неповнолітніх, засуджених до альтернативних видів покарання; методи та технології соціальної роботи з неповнолітніми, засудженими до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі; ювенальне право в Україні та зарубіжних країнах).

Упровадження другого елективного курсу «Основи соціальної роботи в службі пробації» для здобувачів освіти, які вже отримали освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого бакалавра, передбачало формування в здобувачів освіти інтересу до соціальної роботи в службі пробації; стимулювання мотиваційної, операційної та когнітивної складових готовності здобувачів вищої освіти до реалізації соціальної роботи з особливими групами отримувачів послуг у службі пробації; надання

теоретичних та практичних рекомендацій щодо оптимізації процесу надання послуг у службі пробації, зокрема з неповнолітніми правопорушникам, звільненим від відбування покарання з випробуванням.

Завдання запропонованого освітнього компонента – ознайомити здобувачів вищої освіти зі змістом роботи соціального працівника в службі пробації; висвітлити сутність форм та методів роботи соціального працівника з різними категоріями засуджених; охарактеризувати основні технології роботи з засудженими; сформулювати в здобувачів вищої освіти відповідне ставлення до особи засудженого, що базується на принципах гуманності, толерантності, конфіденційності, максимізації суспільних та особистісних ресурсів для ресоціалізації засудженого.

Перший модуль, «Теоретичні та нормативно-правові засади соціальної роботи в службі пробації», мав шість тем. Наприклад, тема «Пропедевтична пеналогія» передбачає розгляд філософії, методології та різноманітних практик застосування покарань для правопорушників, містить історичний аспект поняття девіації, її видів та причин виникнення, а також розгляд особистісних характеристик правопорушників із погляду біологічних, психологічних, психіатричних та соціологізаторських концепцій злочинності.

Наступна тема, «Історія розвитку пенітенціарної системи та служби пробації», спрямована на ознайомлення здобувачів із історією становлення соціальної роботи в пенітенціарній системі та трансформацією поглядів у пенітенціарній політиці України на пенітенціарні моделі застосування покарань.

У межах теми «Предмет і специфіка соціальної роботи в службі пробації» важливим для нас було розкриття мети, завдань, основних принципів та змісту соціальної роботи в виправних закладах України, зокрема в службі пробації.

Наступна тема – «Нормативна основа та міжнародний досвід соціальної роботи в службі пробації» – була важливою ланкою у формуванні знань в майбутніх працівників соціальної сфери про міжнародний досвід роботи

служб пробації, відновне правосуддя, медіацію та альтернативні форми покарання, соціальну допомогу засудженим, основні напрями, принципи, функції та тенденції в зарубіжних країнах.

У межах наступних тем («Служба пробації як об'єкт професійної активності працівників соціальної та соціально-правової сфер: організаційно-правові аспекти» та «Правові підстави та порядок здійснення волонтерської діяльності у пробації») важливим було ознайомлення здобувачів освіти з поняттям пробаційного процесу, видами та порядком здійснення пробації, а також із процесом організації волонтерської діяльності, пов'язаної з пробацією.

Другий модуль, «Змістово-технологічні основи соціальної роботи фахівців із клієнтами в службі пробації» передбачав вивчення п'яти тем: «Гендерно чутливий підхід як інструмент запровадження в роботі служби пробації міжнародного досвіду профілактичної та ресоціалізаційної діяльності з клієнтами пробації, зокрема з неповнолітніми», «Злочинець як об'єкт соціальної роботи та особливості взаємодії з ним в умовах служби пробації», «Характеристика соціального працівника як суб'єкта професійної діяльності у службі пробації», «Моделі, зміст та технологічний аспект соціальної роботи в службі пробації» та «Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми правопорушниками». Вивчення зазначених тем спрямоване на засвоєння здобувачами вищої освіти знань щодо особливостей застосування гендерно чутливого підходу та технологій його використання під час роботи з різними категоріями клієнтів у службі пробації; висвітлення рівня соціалізації та соціальної адаптації засуджених у процесі соціальної роботи в службі пробації; визначення сутності й складових професійної компетентності та основних завдань професійної діяльності соціальних працівників із засудженими; формування навичок використання технологій соціальної роботи в службі пробації, а саме: комунікативних навичок та навичок мотиваційного інтерв'ювання (руйнація деструктивних моделей поведінки, техніки опитування тощо), оцінки ризиків скоєння повторного

правопорушення, соціально-педагогічного супроводу з різними випадками клієнтів, когнітивно-поведінкового втручання; моделювання просоціальної поведінки за допомогою формування когнітивних навичок тощо.

Остання тема – «Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми правопорушниками» – була спрямована на озброєння здобувачів вищої освіти знаннями стосовно соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми правопорушниками; нормативно-правової бази відносно роботи з цією категорією засуджених до різних видів покарання; методами й технологіями роботи з неповнолітніми в службі пробації; знаннями щодо особливостей досудової доповіді стосовно справи неповнолітніх правопорушників; ознайомлення з системою установ, залучених до процесу ресоціалізації неповнолітніх, засуджених до альтернативних видів покарання, зокрема з роботою ювенальних центрів пробації.

Отже, актуалізація потенціалу елементів змісту професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, сприяє формуванню знань про нормативно-правову базу України, зокрема в аспекті ратифікованих Україною міжнародних документів правозахисної тематики щодо неповнолітніх правопорушників, про професійну етику майбутнього працівника служби пробації під час здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх.

Друга педагогічна умова – використання контекстних технологій навчання в процесі професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери – реалізовувалася під час проведення занять з елективних курсів «Основи соціальної роботи в службі пробації» і «Соціальна робота в умовах пенітенціарної системи» та в процесі проходження практики, що сприяло розвитку в здобувачів освіти творчого мислення, формуванню вмінь визначати власну позицію та використовувати набуті психолого-педагогічні та соціально-педагогічні знання в різних освітньо-професійних умовах.

Під час освітньо-професійної підготовки здобувачів освіти в межах досліджуваного аспекту було проведено проблемні лекції, лекції-провокації, лекції з аналізом конкретних ситуації, презентаційні (мультимедійні) лекції. Такі заняття спонукали їх шукати способи вирішення нестандартних ситуацій і передбачали більш активну взаємодію з викладачем.

Зокрема, лекції-провокації – ще один із видів нетрадиційного проведення лекційного заняття, що сприяв активності здобувачів освіти. Це зумовлено тим, що здобувачі повинні були не просто пасивно сприймати інформацію, а й аналізувати її та оцінювати. Так, на лекціях із тем «Служба пробації як об'єкт професійної активності працівників соціальної та соціально-правової сфер: організаційно-правові аспекти» (із дисципліни «Основи соціальної роботи в службі пробації») та «Історія розвитку соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи України» (із дисципліни «Соціальна робота в умовах пенітенціарної системи») був заздалегідь укладений список помилок, а виклад матеріалу було побудовано так, щоб для виявлення помилки потрібно було уважно вислуховувати кожну пропозицію. Здобувачам пропонувалося під час лекції відзначати в конспекті помічені помилки, що озвучувалися й аналізувалися наприкінці заняття, коли викладач демонстрував свій заздалегідь укладений список допущених помилок.

Проведення такого типу лекції дозволило активізувати процес навчання, значно підвищити емоційний фон навчального заняття. Використання лекції-провокації в процесі підготовки майбутніх бакалаврів соціальної роботи до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, не лише стимулювало навчальну діяльність (здобувачам освіти, щоб не пропустити помилки, необхідно бути уважними впродовж усієї лекції), а й дозволило здійснити контроль рівня підготовки здобувачів, а також діагностувати ступінь опанування теоретичним матеріалом.

Теоретична підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням також забезпечувалася завдяки застосуванню такої форми навчання, як лекції з розбором конкретних ситуацій, що викладалися усно та підкріплювалися коротким відеозаписом, зокрема на такі теми: «Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми засудженими» (із дисципліни «Соціальна робота в умовах пенітенціарної системи») та «Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми правопорушниками» (із дисципліни «Основи соціальної роботи в службі пробації»). Зауважимо, що критерієм відбору конкретних ситуацій та відео було те, що ці ситуації та матеріали мали містити достатню кількість інформації, необхідну для спільної оцінки досліджуваного освітнього матеріалу та його обговорення.

Так, під час лекції на тему «Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми засудженими» із дисципліни «Соціальна робота в умовах пенітенціарної системи» здобувачам вищої освіти презентувалася конкретна ситуація одного з засуджених неповнолітніх, який повинен був звільнитися з місць позбавлення волі. Разом із викладачем упродовж заняття здобувачі обговорювали реалізацію соціально-виховної роботи, що здійснюється на етапі підготовки до звільнення, та визначали нормативно-правові акти, що регламентують оформлення документів про звільнення. Водночас розглядалися найкращі варіанти для вирішення цієї проблеми. Здобувачі аналізували й обговорювали ситуацію та шляхи її вирішення різними засобами. Активізація здобувачів освіти сприяла ініціативному обговоренню окремих питань, висловлюванню різних думок, а аналіз хибних версій дозволив зробити логічний колективний висновок. Лекція з розбором конкретної ситуації забезпечила зацікавленість здобувачів освіти в отриманні теоретичних знань у сфері роботи з неповнолітніми правопорушниками, дозволила звернути увагу здобувачів на окремі проблеми професійної

діяльності майбутнього працівника соціальної сфери, підготувати їх до творчого сприйняття освітнього матеріалу.

Отже, використання різноманітних форм лекцій дозволило успішно сформувати когнітивний компонент професійної компетентності в процесі підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, а також дало можливість усвідомити особливості майбутньої професії, сформувати мотиваційний компонент професійної діяльності.

Практичні заняття в формі ділової гри вплинули на практичне відпрацювання здобувачами освіти різних варіантів вирішення проблемних, конфліктних ситуацій у професійній діяльності. Так, на практичних заняттях із елективних курсів («Основи соціальної роботи в службі пробації» та «Соціальна робота в умовах пенітенціарної системи») здобувачі мали можливість відпрацювати варіанти вирішення кейс-ситуацій під час ділових ігор на зразок «Волонтер пробації», «Судові баталії», «Професійна етика – запорука успіху в професії», «Оцінка ризиків скоєння повторного правопорушення як основа ресоціалізації», «Примирення», «Пробаційні програми шлях до виправлення», «Поведінка – це дзеркало, де кожен показує свою зовнішність», «Особа, яка скоїла злочин», «Фактор ризику», «Мотиваційне інтерв'ювання: когнітивний дисонанс чи рефлексія», «Коло», «Недискримінаційний підхід до вирішення кейсів клієнтів служби пробації» тощо. Наприклад, під час практичного заняття на тему «Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми правопорушниками» (із дисципліни «Основи соціальної роботи в службі пробації») зі здобувачами вищої освіти було проведено ділову гру «Чотири стихії». У грі брали участь чотири команди. У кожній команді було обрано капітана, який виконував роль експерта-спостерігача та оцінював правильність дій своєї команди. Усі команди отримали кейс-ситуації, із участю неповнолітнього правопорушника. Завданням першої команди було обіграти ситуацію

складання досудової доповіді з залученням відповідних соціальних служб; другої команди – проведення сімейної медіації; третя команда відтворювала відновлювальну медіацію між потерпілим та правопорушником; четверта – відпрацьовувала технологію соціально-педагогічного супроводу неповнолітнього засудженого з урахуванням недискримінаційного підходу.

На практичному занятті «Міжнародний досвід соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи» (із дисципліни «Соціальна робота в умовах пенітенціарної системи»), здобувачі були об'єднані в п'ять команд та презентували досвід соціальної роботи в пенітенціарній системі США, Швейцарії, Великобританії, Німеччини та Фінляндії за допомогою методики «Банк цікавих ідей». Зауважимо, що результати роботи коментувала кожна з команд, аналіз помилок здійснювався колективно; доповіді доповнювали, активно пропонувалися необхідні корективи, незгоди висловлювалися аргументовано. Отже, результатом проведення ділової гри в процесі підготовки майбутніх працівників соціальної сфери є розвиток навичок професійної етики, аналізу та аргументації, розуміння позиції інших.

На практичних заняттях із елективних курсів «Соціальна робота в умовах пенітенціарної системи» та «Основи соціальної роботи в службі пробації» на основі вирішення кейс-ситуацій у службі пробації (різних категорій засуджених до певних видів покарання, зокрема неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням), здобувачами було відпрацьовано конкретні контекстні соціально-педагогічні технології: «Оцінка ризиків учинення повторного кримінального правопорушення» (забезпечує об'єктивне передбачення поведінки підлітків, що враховується в досудовій доповіді та в плані соціально-педагогічного супроводу), «Мотиваційне інтерв'ювання» (є спланованим способом спілкування з клієнтами, що зменшує опір і заохочує клієнтів знайти спосіб вирішення їхніх проблем самостійно) та «Ведення випадку» (цілісне оцінювання соціальної проблеми, визначення потреб клієнта та пріоритетів у їх задоволенні).

Особливою комплексною інтегрованою одиницею закріплення теоретичних знань із використання контекстних технологій була практика в службі пробації. Метою зазначеної практики була професійна та психологічна адаптація здобувачів до професії майбутнього працівника соціальної сфери, ознайомлення з особливостями роботи майбутнього фахівця, із призначенням та реальним станом сфери соціально-педагогічної діяльності; надання можливості вибору здобувачем напряду його волонтерської, а згодом і професійної діяльності в службі пробації, закріплення навичок використання конкретних соціально-педагогічних технологій, зокрема «Оцінка ризиків учинення повторного кримінального правопорушення», «Мотиваційне інтерв'ювання» та «Ведення випадку». Основними завданнями волонтерської практики були: ознайомлення майбутніх фахівців із основними напрямками соціальної роботи служби пробації, із її суб'єктами та об'єктами, із системою та змістом її роботи тощо; відстеження особливостей соціально-педагогічної роботи з різними категоріями осіб, що перебувають на обліку служби пробації: сиротами, самотніми, із особами, що потребують соціального захисту, мають фізичні та (або) психологічні вади, негативну або позитивну девіацію, а також із відповідними методиками вирішення та подолання проблем соціального виховання, соціального захисту, адаптації, реабілітації, корекції, анімації, попередження соціальних відхилень; ознайомлення й аналіз документації, що характеризує систему роботи служби пробації; аналіз основних положень, індивідуальних планів і програм роботи з клієнтами, форм та методів роботи, зокрема з неповнолітніми, звільненими від відбування покарання з випробуванням; ознайомлення з посадовими обов'язками працівників служби пробації для визначення місця волонтера, виявлення специфіки його діяльності; ознайомлення з нормами ділового етикету.

Ураховуючи вищезазначене, можемо стверджувати, що використання контекстних технологій навчання сприяє розвитку в здобувачів вищої освіти творчого мислення, формуванню вмінь визначати власну позицію

та використовувати набуті психолого-педагогічні та соціально-педагогічні знання в різних освітньо-професійних умовах.

Реалізація *третьої педагогічної умови* – створення мотивації до соціального партнерства як основи практичної взаємодії майбутніх працівників соціальної сфери з суб'єктами соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками – відбувалася шляхом залучення здобувачів до різних форм позааудиторної діяльності на засадах соціального партнерства, зокрема в сфері наукової діяльності.

Наприклад, здобувачі вищої освіти брали участь у наукових конференціях, семінарах, вебінарах, соціально-виховних заходах, організованих викладачами кафедри соціальної роботи комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Соціальними партнерами заходів були центр денного перебування для підлітків «Компас» Харківського благодійного фонду «Благо», відновлювально-реабілітаційний центр «Маяк здоров'я» Харківської області, наркологічний центр соціальної адаптації «Позитив» м. Харків, спортивно-психологічний центр реабілітації алко- і наркозалежних «Радуга», благодійний фонд «Матері проти наркотиків», управління Державної пенітенціарної служби України в Харківській області тощо.

Значний потенціал у формуванні позитивного ставлення до взаємодії з неповнолітніми правопорушниками має залучення здобувачів освіти до волонтерської діяльності в службі пробації. Для забезпечення підготовки здобувачів до цього нового в Україні виду волонтерства експертною групою було створено інноваційний проєкт «Гендерний відкритий університет «Школа волонтерства»» за підтримки Харківської міської ради в межах реалізації міського соціального проєкта «Єдина соціальна мережа».

Метою проєкта спільно з соціальними партнерами – Центром гендерної культури, Північно-східним міжрегіональним управлінням з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції та викладачами кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки

комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, що увійшли до третьої групи та в процесі експериментально-дослідної роботи виконували роль експертів та модераторок) було підвищення рівня гендерної грамотності й культури та забезпечення гендерної просвіти майбутніх волонтерів пробації.

У результаті вивчення курсу майбутні волонтери пробації набули знання щодо: основних положень гендерної політики України та стратегій її реалізації в соціальній сфері, негативних наслідків репродукування неконструктивних гендерних стереотипів у суспільстві; форм проведення соціально-виховної роботи із суб'єктами пробації; правил та прийомів створення та експертизи соціальних проєктів, планів роботи, соціальної реклами для роботи з різними соціальними групами й верствами населення на засадах гендерно чутливого підходу; особливостей застосування гендерно чутливого підходу під час взаємодії з клієнтами в процесі проведення консультування; застосування технології ведення випадку та оцінки потреб у роботі з незахищеними верствами населення; основ організації тренінгових заходів, форум-театру, соціальних акцій у гендерній просвіті територіальної громади тощо; законів, законодавчих актів та нормативних документів щодо рівності прав жінок і чоловіків; нормативних документів, спрямованих на протидію насильству та експлуатації жінок і дітей; правил та прийомів оцінки ризиків учинення повторного кримінального правопорушення; принципів ненасильницького спілкування, ознак і різних проявів насильства в суспільстві; шляхів попередження девіантності та деліквентності серед неповнолітніх шляхом упровадження гендерно чутливого виховання в родині та закладах загальної середньої освіти.

На основі отриманих знань майбутні волонтери пробації набули вміння й навички: проводити гендерну експертизу професійного середовища, соціальних проєктів, планів роботи, сценаріїв заходів, зразків соціальної реклами тощо; упроваджувати у взаємодію з клієнтом принципи ненасильницького спілкування, безконфліктної поведінки; використовувати

ідеї гендерної рівності під час роботи з клієнтами пробації; розпізнавати ознаки насильницької поведінки, вирішувати гендерні конфлікти в процесі соціальної допомоги та соціально-виховної роботи з клієнтами; на основі гендерно чутливого підходу розробляти проекти для роботи в соціальній сфері, проекти з гендерної соціалізації та виховання молоді; вчасно та ефективно попереджувати негативні прояви гендерної дискримінації; упроваджувати технології ведення випадку та оцінки потреб у процесі запобігання домашньому насильству; реалізовувати інтерактивні та контекстні форми й методи роботи у впровадженні гендерно чутливого підходу в сучасних родинах; співпрацювати з різними громадськими організаціями в межах наглядової пробації та в інших видах соціальної роботи; взаємодіяти в міждисциплінарній команді та створювати ефективні програми роботи в сфері вирішення гендерних проблем та подолання стереотипів у стосунках між представниками жіночої та чоловічої статей.

Вивчення курсу базувалося на принципах кредитно-модульної системи навчання. На семінарських та практичних заняттях, що проводилися в інтерактивній формі, слухачі поглиблювали, систематизували, узагальнювали та закріплювали отримані в процесі лекційної та самостійної роботи знання й уміння.

Структура навчальної програми «Гендерний відкритий університет «Школа волонтерства»» складалася з чотирьох змістових модулів.

Перший змістовий модуль – «Гендерні проблеми сучасного суспільства в науково-законодавчому вимірі та в повсякденному житті», у якому було висвітлено такі питання:

1. Сучасний світ: гендерний вимір.
2. Гендерна політика – основа розбудови суспільства рівних можливостей в Україні.
3. Закордонний досвід реалізації гендерної політики держави (на прикладі Швеції).

4. Гендерний музей як інтерактивний майданчик гендерної просвіти населення.

Другий змістовий модуль – «Гендерночутливі практики роботи фахівців та волонтерів у соціальній та соціально-правовій сферах», що розроблено для порушення таких питань:

1. Робота з гендерними стереотипами та ролями: механізм та наслідки соціального конструювання.

2. Гендерні проблеми сучасного суспільства та можливості їх подолання шляхом упровадження гендерно чутливого підходу в роботу фахівців соціальної та соціально-правової сфер.

3. Гендерно чутливий підхід як інструмент запровадження в роботу служби пробації міжнародного досвіду залучення громади до профілактичної та ресоціалізаційної діяльності з неповнолітніми.

Третій модуль – «Гендерночутливий підхід до організації роботи служби пробації та соціальної служби» дозволив розглянути такі питання:

1. Гендерно чутливий підхід при проведенні соціально-виховної роботи фахівців із суб'єктами пробації.

2. Превентивні форми професійної діяльності працівників пробації щодо вирішення проблеми насилля в суспільстві.

Четвертий змістовий модуль «Робота працівників пробації та соціальних працівників із сучасною родиною та громадою як осередками гендерної соціалізації особистості» передбачав вивчення таких тем:

1. Гендерні проблеми в сучасній родині: вітчизняні та Європейські практики протидії домашньому насильству.

2. Попередження та протидія негативним проявам поведінки в родині за умов реалізації гендерної складової соціальної роботи.

3. Можливості взаємодії працівників пробації з недержавними організаціями щодо роботи з підлітками групи ризику: досвід благодійної організації «Харківській благодійний фонд «Благо»».

4. Організація ефективної взаємодії працівників пробації з клієнтами різних вікових категорій на засадах соціально-педагогічного та гендерно чутливого підходу.

5. Організація роботи волонтерів пробації на засадах гендерно чутливого підходу [2].

У процесі реалізації проєкту відбулися тренінгові заняття за спеціально розробленою та затвердженою програмою «Підготовка волонтерів до роботи в службі пробації». Під час участі здобувачів у тренінгу було актуалізовано всі розроблені педагогічні умови, що не лише зумовило ефективну підготовку майбутніх працівників соціальної сфери до роботи з неповнолітніми правопорушниками, а й забезпечило практичну участь здобувачів у роботі служби пробації на посаді волонтера.

Отже, реалізація третьої педагогічної умови забезпечила формування в здобувачів вищої освіти мотивації успіху в майбутній професії, здатності та інтересу до реалізації професійних цілей, зокрема до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарань з випробуванням.

Наступний, *діагностувальний блок моделі*, відображено в позитивній динаміці рівнів готовності майбутніх працівників соціальної сфери здійснювати соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням відповідно до вказаних критеріїв, показників та рівнів, а саме: *мотиваційного* (спрямованість до мотивації успіху в майбутній професії; здатність до реалізації професійних цілей, зокрема до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням); *когнітивного* (наявність знань нормативно-правової бази України, зокрема й щодо ратифікованих Україною міжнародних документів із питань правозахисту неповнолітніх правопорушників; володіння знаннями щодо професійної етики працівників служби пробації; теоретичних та практичних знань і вмінь, що необхідні в процесі ресоціалізації неповнолітніх); *операційно-діяльничого*

(уміння аналізувати, прогнозувати, розробляти та здійснювати соціальні проєкти й технології, спрямовані на успішну реалізацію соціально-педагогічного супроводу; уміння здійснювати соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, з урахуванням недискримінаційного підходу), що забезпечило об'єктивну діагностику *рівнів* (продуктивний, репродуктивний, критичний) підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Отже, завдяки обґрунтуванню структурно-логічної моделі репрезентуємо цілісність, послідовність взаємодії та логічного взаємозв'язку функціонування компонентів усіх складових структур та доводимо шляхом експериментальної перевірки її ефективність.

Висновки. Підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням є багатоаспектним процесом, що є структурою взаємопов'язаних компонентів, які відображають зміст, педагогічні умови, показники результативності, спрямовані на конкретну мету. Модель майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу є методологічно обґрунтованою, а розроблена її структура містить основні складові елементи: цільовий (з'ясування мети й завдань), теоретико-методологічний (визначення методологічних підходів і дидактичних принципів), змістовно-технологічний (визначення етапів, педагогічних умов, методів, форм, засобів та їх обґрунтування), діагностувальний (визначення критеріїв, показників, рівнів та їх результату) та демонструє свою чітку організованість.

Структурно-логічна модель відтворює об'єкт дослідження, дає змогу більш чітко презентувати процес та визначити пріоритетні напрямки підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників.

Список використаних джерел

1. Волкова К. С. Формування професійної мобільності майбутніх соціальних працівників: компетентнісний підхід. Modernization of the educational system: world trends and national peculiarities : II Intern. scient. conf., Kaunas, 22-th of febr. 2019. Kaunas : Izdevnieciba «Baltija Pablising», 2019. P. 426–428
2. Гендерночутливий підхід у роботі з вразливими верствами населення у соціально-правовій сфері : навч.-метод. посіб. / Анголенко В. В. та ін. / за заг. ред. Т. В. Отрошко. Харків : КЗ «ХГПА» ХОР, 2017. 78 с.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). Європейська конвенція з прав людини : Конвенція від 04.11.1950 р. № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 05.02.2023)
4. Кримінальний кодекс України : Відомості Верховної Ради України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 04.03.2023)
5. Кримінально-виконавчий кодекс України : Відомості Верховної Ради України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 04.03.2023)
6. Лехолетова М. М., Лях Т. Л. Підготовка майбутніх соціальних працівників до адвокаційної діяльності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* / редкол.: А. А. Сбруєва та ін. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2020. № 2 (96). С. 135–144
7. Печериця Н. М., Гладун Т. О., Онипченко О. І. Досвід підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з геронтологічною групою. *Перспективи та інновації науки. Сер. Педагогіка ; Психологія ; Медицина.* № 5 (5) Київ : 2021. С. 534–542
8. Питання проведення гендерно-правової експертизи : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.11.2018 р. № 997.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-2018-п#Text> (дата звернення: 05.03.2023)

9. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII.
URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2984-14/print1157311622_966330
(дата звернення 15.03. 2023)

10. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08 верес. 2005 р. № 2866-IV.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 03.02.2023)

11. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 05.02.2023)

12. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини : Указ Президента України від 25.08.2015 р. № 501/2015.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015#Text> (дата звернення: 05.02.2023)

13. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021 – 2023 роки від 23.06.2021 р. № 756-р.
URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-dij-z-realizaciyi-nacionalnoyi-strategiyi-u-sferi-prav-lyudini-na-20212023-roki-i230621-756> (дата звернення: 05.02.2023)

14. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 04.02.2023)

15. Рябова Ю. М. Основи та принципи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі. *Молодь і ринок*. 2019. № 7. С. 110–114

16. Співак Я. О., Співак Л. А., Чернуха Н. М., Пасічник Ю. Р. Сучасний стан і перспективні напрями професійної підготовки майбутніх фахівців

соціальної сфери. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2021. Вип. 3. С. 322–332.

17. Стеценко І. М. Формування готовності майбутніх працівників пенітенціарної служби до виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Нац. Ун-т «Чернігівський колегіум імені Т. Г. Шевченка». Чернігів, 2018. 342 с.

18. Сторож В. В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до використання соціономічних технологій у професійній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». Слов'янськ, 2015. 273 с.

19. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки. Рада Європи, 2018 р. 59 с. URL: <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4> (дата звернення: 05.02.2023)

20. Юрків Я. І. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників до роботи із вразливими категоріями населення : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Старобільськ, 2021. 606 с.

21. Readiness of Social Services Specialists for Gender-Sensitive Activities with Offence-Prone Juveniles / O. Rasskazova etc. *Journal of Educational and Social Research*. 2021. Vol. 11. № 3. P.48–60.

References

1. Volkova K. S. Formuvannia profesiinoi mobilnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv : kompetentnisnyi pidkhid. *Modernization of the educational system: world trends and national peculiarities* : II Intern. scient. conf., Kaunas, 22-th of febr. 2019. Kaunas : Izdevnieciba «Baltija Pablising». S. 426–428. [ukr]

2. Hendernochutlyvyi pidkhid u roboti z vrazlyvymy verstvamy naseleennia u sotsialno-pravovii sferi : navch.-metod. posib. / Anholenko V. V. / za zah. red. T. V. Otroshko. Kharkiv : KZ «KhHPA» KhOR, 2017. 78 s. [ukr]

3. Konvenciiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy). Jevropejska konvenciiia z prav liudyny : Konvenciiia vid 04.11.1950 r. № 995_004.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text. [ukr]

4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : Vidomosti Verkhovnoii Rady Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (data zvernennia: 04.04.2023). [ukr]

5. Kryminalno-vykonavchyi kodeks Ukrainy : Vidomosti Verkhovnoii Rady Ukrainy vid 11.07.2003 r. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>. [ukr]

6. Lekholetova M. M., Liakh T. L. Pidhotovka maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv do advokatsiinoi diialnosti. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii* / redkol.: A. A. Sbruieva ta in. Sumy : SumDPU im. A. S. Makarenka, 2020. № 2 (96). S. 135–144. [ukr]

7. Pecherytsia N. M., Hladun T. O., Onypchenko O. I. Dosvid pidhotovky maibutnykh fakhivtsiv sotsialnoi sfery do roboty z herontolohichnoiu hrupoiu. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Ser. Pedahohika ; Psykholohiia ; Medytsyna*. № 5 (5). Kyiv : 2021. S. 534–542. [ukr]

8. Pytannia provedennia henderno-pravovoi ekspertyzy : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.11.2018 r. № 997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-2018-p#Text>. [ukr]

9. Pro vyshchu osvitu : Zakon Pro zasady zapobihannja ta protydii dyskryminacii v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 06.09.2012 r. № 5207-VI. Ukrainy vid 01.07.2014 r. № 1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/298414/print1157311622966330>. [ukr]

10. Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv : Zakon Ukrainy vid 08 veres. 2005 r. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>. [ukr]

11. Pro zasady zapobihannia ta protydii dyskryminatsii v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 06.09.2012 r. № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>. [ukr]

12. Pro zatverdzhennia Natsionaloi strategii u sferi prav liudyny : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25.08.2015 r. № 501/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015#Text>. [ukr]

13. Pro zatverdzhennia planu dii z realizatsii Natsionalnoi strategii u sferi prav na 2021-2023 roky vid 23.06.2021 r. № 756-r. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-dij-z-realizaciyi-nacionalnoyi-strategiyi-u-sferi-prav-lyudini-na-20212023-roki-i230621-756>. [ukr]

14. Pro probatsiiu : Zakon Ukrainy vid 05.02.2015 r. № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>. [ukr]

15. Riabova Yu. M. Osnovy ta pryntsyipy profesiinoi pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do profesiinoi diialnosti v bahatonatsionalnomu seredovyshchi. *Molod i rynek*. 2019. № 7. S. 110–114. [ukr]

16. Spivak Ya. O., Spivak L. A., Chernukha N. M., Pasichnyk Yu. R. Suchasnyi i perspektyvni napriamy profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi sfery. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*. 2021. Vyp. 3. S. 322–332. URL: <http://domtpsnu.snu.edu.ua/index.php/Domtp/article/view/363>. [ukr]

17. Stetsenko I. M. Formuvannia hotovnosti maibutnikh pratsivnykiv penitentsiarnoi sluzhby do vykonannia pokaran, ne poviazanykh z pozbavlenniam voli : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Nats. Un-t «Chernihivskyi kolehium imeni T. H. Shevchenka». Chernihiv, 2018. 342 s. [ukr]

18. Storozh V. V. Pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pedahohiv do vykorystannia sotsionomichnykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.05 / DVNZ «Donbaskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet». Sloviansk, 2015. 273 s. [ukr]

19. Stratehiiia hendernoii rivnosti Rady Jevropy na 2018-2023 roky. Rada Jevropy, 2018 r. 59 s. URL: <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4>. [ukr]

20. Iurkiv Ya. I. Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pedahohiv ta sotsialnykh pratsivnykiv do roboty iz vrazlyvymy katehoriiamy naseleння : dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.05. Starobilsk, 2021. 606 s. [ukr]

21. Readiness of Social Services Specialists for Gender-Sensitive Activities with Offence-Prone Juveniles / O. Rasskazova etc. *Journal of Educational and Social Research*. 2021. Vol. 11. № 3. P.48–60. [eng].

УДК 377.8.041(045)

**ТЕХНОЛОГІЯ ТВОРЧОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОМУ
ПРОСТОРІ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕДЖУ**

© Бакуменко Т.

Інформація про автора:

Тетяна Бакуменко: ORCID ID 0000-0001-5596-6572; tanya020365@ukr.net; доктор філософії, доцент, старший викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти.

DOI NUMBER: – 10.46489/MPMOTF-23-17-13

Стаття присвячена теоретичному та практичному обґрунтуванню технології творчого саморозвитку майбутніх фахівців дошкільної освіти в культурно-освітньому просторі педагогічного коледжу. Проведено стислий огляд наукових досліджень щодо понять «творчість», «творчий саморозвиток» українських та закордонних вчених.

Автором детально розкрито складові компоненти технології (блоки: *цільовий*, що представлений метою та завданнями творчого саморозвитку майбутніх фахівців дошкільної освіти, нормативною базою дослідження; *методологічний*, складовими якого є концептуальні підходи та принципи організації процесу творчого саморозвитку майбутніх фахівців дошкільної освіти; *процесуальний*, який визначає змістове й організаційне забезпечення процесу творчого саморозвитку майбутніх фахівців дошкільної освіти на *мотиваційно-цільовому, організаційному та рефлексивно-творчому етапах*